

## Az énlaki és konstantinápolyi rovásbetűs felirat.

Az énlakit kerek hetven esztendeje, hogy br. Orbán Balázs fölfedezte. A hún örökség után lázasan kutató nagy székelynek kétségkívül ez a fölfedezés volt a legnagyobb öröme és elégtétele. A csíkszentmihályi felirat után hiába kutatott. S íme, mintegy jutalomképpen, egyszerre csak elébe tűnik egy kis unitárius templom mennyezetéről felekezetének klasszikus tömörségű jelmondata: *Egy az Isten*. Azóta sincs népszerűbb és közismertebb emléke a hún-székely rovásírásnak. Csak két sor az egész, de tán éppen ezért mindenki ismeri. Lexikonok és kézikönyvek facsimilében közlik. Közlik az olvasását is. Ha a kétsoros szöveget jobbról balra s alulról fölfelé (!) olvasom, ez kerekedik ki:

*Georgyius Musnai. Csak egy az Isten. Deut(eronomium). VI.*

Szabó Károly fejtette meg így a Telegdi *Rudimentái*-nak betűsoráva s a csíkszentmihályi felirat segítségével.

A felirat ebben a formában él a köztudatban, lexikonok és kézikönyvek ma is így magyarázzák s csak kevesen tudják, hogy így olvasni nem lehet és nem szabad, mert szegény Muzsnai uram megfordul tőle a sirjában. Szegény feje lehetett akármilyen „együgyű diákos ember“, hadd legyen igaza a múlt emberöltő nagy szaktudósainak, azért mégsem volna szabad akkora analfabétaságot föltenni róla, hogy az írással alulról fölfelé halad, előbb a maga nevét biggyeszti föl s az egy szó felét átviszi a fölötte álló sorba... Nem, Muzsnai csak a megfejtett szövegben ilyen jámborul szerénytelen és ilyen bosszantóan analfabéta. A valóságban másképpen áll

a dolog. Meg kell nézni az eredetét. Muzsnai ott a szép bibliai jelmondatot az első sorba írja, szinte azt mondhatnók, ritkított betűvel, az egyes szavak közt nagy hézagot tartva :

(E)gy az Isten. Deut VI

Helye tehát lett volna az *e* betű számára is a sorban. S ha mégsem írta ki, ez éppen az intelligenciája mellett bizonyít. Tudta a leckéjét, tudta, hogy az *e*-t mássalhangzók előtt a rovásírás rendszeren nem jelöli. S ha nem jelöli, nem is szakíthatja el a mássalhangzójától. Különben is az a betű, amelyet Szabó Károly *e*-nek nézett, nem is *e*, hanem *o*. S különben is pont áll utána, mondatzáró pont, tehát nem Muzsnai akarja átvinni a felső sorban álló *gy*-hez. Nem, nála a két sor két önálló gondolatsor. A felső a bibliai idézet, az alsó a saját neve: *Georgyius Musnai* . . .

Eddig hát rendben volnánk. De mit jelent a *Musnai* szó után következő négy betű? Amint láttuk, Szabó Károly ezt *csak*-nak olvasta. Az olvasás önkényes, mert az *a* és *k* ott van ugyan, de a *cs*-nek nyoma sincs. Az az első betű, amit Szabó Károly *cs*-nek olvas, csak *j*, *d* vagy *i* lehet. A negyedik betű pedig, amint láttuk, *ó* Valóságos Kolumbus-tojás tehát a helyes olvasás: *Georgyius Musnai Jakó* (vagy *Dakó*).

S hogy olvassák mások, akik eddigelé hozzászóltak ?

Nemes Ödön, aki legelőbb jelent be ellenvéleményt, a *csak* helyén *deák*-ot olvas, de az utána álló betűben szintén *e*-t lát s átviszi a felső sorba a *gy*-hez.

Fischer Károly Antal olvassa legelőbb felülről lefelé haladva a szöveget. A kérdéses négy betűt *pako*-nak olvassa, de hozzáteszi: „hogy e négy utolsó betű, mely nyilván rövidítés, mit jelenthet, most már meg nem határozható“.

Désy Ferenc a négy betűt *Jénlakán*-nak, Debreczeni Miklós *djakon*-nak olvassa. Legközelebb áll hozzánk Tar Mihály, aki *de Jákó*-t olvas.

Sebestyén Gyula, a leghivatottabb szakértő, *A magyar rovásírás hiteles emlékei* című nagy művében (121. l.) rendre veszi a fenti megfejtéseket s egyiket se fogadja el, lemond a megfejtés lehetőségéről, kimondja az *ignorabimus*-t: „e pár szóra terjedő rovásírás szövege — úgymond — maig sincs s aligha is lesz valaha vég-

érvényesen megfejtve“. Meg is mondja, hogy a hiba nem a megfejtőkben van, hanem a Muzsnai csekély írástudományában. Nagy bűne Muzsnainak szerinte, hogy nála a vég *k* minden gyakorlattal ellenkezve kerül a szó közepére. Minden gyakorlattal ellenkezve? Hiszen a *Rudimenta* is így írja az *akaratod*-at s a Bolognai nyelvemlék is a *Jakab*-ot. A vég-*k* tehát a gyakorlatban nem vég-*k*. A szabályban van hát a hiba, nem Muzsnaiékban. A megfejtőknek kell Muzsnaiékhoz igazodni, nem megfordítva. Ha Muzsnai a négy betűt egybeírta, el kell neki hinnünk, hogy egy szót akart vele jelölni. Ha világosan a negyedik betű után rakta ki a pontot, a mondatzáró pontot, nincs semmi szükség azon mesterkedni, hogy a pontot valahogy a harmadik betű után varázsoljuk. Már pedig Sebestyén így tesz. S bár előbb lemondott a megfejtés lehetőségéről s bár a negyedik betűt ő maga is inkább *o* nak nézi, mint *n*-nek, utólag mégis ezzel a kalandos konjektúrával kísérletezik:

*Georgyius Musnai én(lakán).*

Nem csoda, ha olvasását senki sem fogadta el. *Medicina peior morbo*. Már akkor inkább maradjon a Szabó Károly olvasása. S maradt a Szabó Károly olvasása. Kezdhetjük előlről a találgatást. A megfejtetlen négy betűvel. Hogy kell olvasni? Ahogy írva van: *Jakó*-nak, vagy *Dakó*-nak.

Ennek az olvasásnak csak egy sebezhető, illetőleg nyitvahagyott oldala van, az első betű. Az, mint mondtuk, lehet *j*, *i* vagy *d*. A szövegből magából tehát nem lehet kisütni, hogy melyik a helyes olvasás: *Jakó*-e vagy *Dakó*. Azt egyebünnen kell megtudni. Meg kell találni, föl kell keresni Muzsnai György uramat s tőle kell megkérdeni, melyiket vállalja. A Székelyföldön közkeletű név a *Jakó* is, a *Dakó* is. Élhet valahol az emléke annak, hogy kettőjük közül valamelyik *Muzsnáról* származtatja magát, vagy fordítva, esetl g a *Muzsnai* család tudhat arról, hogy valamelyik ősük eredetileg *Jakó* vagy *Dakó* volt. Az ilyen névcsere, az ilyen kettősnevűség nagyon gyakori volt diákos embereknél abban a korban. Elég csak Szent-ábrahámi Lombárd Mihályra, Uzoni Fosztóra, Apáczai Cserire stb. gondolnunk. *Muzsnait* is hihatták *Musnai Jakó*-nak vagy *Dakó*-nak. De ő maga is megjelenhetik bizonyágtételre. Lehetetlenség, hogy ne tudjon róla valamelyik egyházközségünk levéltára.

Az előbbi irányban megindított nyomozás eddigelé még nem vezetett sikerre, de az élő levéltár, Kelemen Lajos előtt még jóformán ki se mondtam a *Musnai* nevét s máris megmondta, hol található rá. Az ő kiváló szaktudása és memoriája juttatott a Visitationalis jegyzőkönyvekben a következő adathoz: „In Ecclesia H. Sz. Martoniensi Anno 1789. die 1-ma Mensis Maji continuatur visitatio Generalis per Reverendissimum ac Clarissimum Superintendentem Stephanum Lazar.“ — Ez a püspöki vizsgálószék „megvizsgálja a Templom, Papság és Mesterség Fundussait, Kerítéseit s ezekben található minden Ecclesia Epületeit. A Templom kerítését vagyis Castélyt felettébb meg romladozott állapottyába, ennek belől való részét Borzafákkal s egyéb haszontalan Csemetékkel felnöttek károsan találván — —“ tovább így folytatja: „az Arcus oszlopának Északi oldalában vagyon egy négy Szegü, köből rakott Predikálló Szék, mely Predikálló Széknek első részén vagyon ilyen irás: „Chatedra haec erecta per curam G. D. Sephani (!) Magni 1613. pro tempore huius loci. Existente vero Pastore D Francisco Dalnoki Anno 1632. Die 9-ma Men. Julii Gloria Deo.“ — Ugyan ott festett virág között ilyen betűk Esztendő számmal. I. G. H. A. 1635. Ezen Predikálló Szék előtt egy Pulpitus is vagyon, mellyen Szoktak állani az Éneklő könyvek, mind a két Nembelieknek Férfiaknak és Asszonyoknak ülő Székek boruló. A Templom nap nyugot felől való hátulsó részében keresztül hat festett táblákra készült s virágokkal ékesítettett kar is vagyon, melyben a Férfi Ifuság Szokott ülni, harmadik tábláján ezen karnak ilyen irás olvastatik: *Hic Chorus per manus Gentium Barbararum Nefarias Turcarum ac Tartarorum destruct(us) In Gloriam Unius Dei Patris denuo Renovatus Impensis Georgii Szakats A. D. 1664* A Karnak alsó karéján keresztül ilyen irás: *Per manus D. Georgii Musnai Pingebat(ur) eodem Anno Pastore Existente H. Almasien(si) Ductore Praesentis exlstentis Ecclesiae existente Sz. Martoni Cognomine Szakats Faber.*“ (546. lap.)

Mit bizonyít ez a följegyzés? Bizonyítja azt, hogy Muzsnainak nem az énlaki templom kifestése az első és egyetlen remeklése. Ime már négy évvel azelőtt kifestette a homoródszentmártoni templomot is. Talán mégsem volt hát éppen olyan félmívelt mesterember. Amit azonban még inkább szeretnénk tudni, föltételezett második nevét a *Georgius* előtti *D.* betű nem dönti el, mert *Domini-*

nek olvasandó, nem *Dakó*-nak. Érdeklődtem természetesen az iránt is, nem lehetne-e a följegyzés jellegéből valami egyéb tanuságtételt is vonni, de Lvelemre Zoltán Sándor homoródszentmártoni lelkész ezt írja: „A székely községek tízes rendszerének tanulmányozásában adatokat gyűjtve, Libellusunkban felfedeztem már én is, hogy az énlaki templom rovásírásos *Georgius Musnai*-ja itt is hagyott nyomot. Az a nyom azonban sok más értékkel együtt megsemmisült. T. i. 1888-ban a régi templomot lerombolták és újat építettek. A régi templom értékes berendezési tárgyai megsemmisültek.“ Musnai emlékét tehát itt csak a *Visitationalis jegyzőkönyv* őrzi már.

Nem érdekesség nélkül való az sem, hogy a két templom renoválását sokban egymásra emlékeztető sorok örökítik meg. Az énlaki is így szól: *Hocce Templum per man(us) noxias immanum Tartaror(um) Anno 1661 in cineres redactum beneficiis et pio erga Deum zelo incolarum Ienlakien(sium) et Martonosien(sium) in honore(m) uni(us) veri dei lacunare tectu(m) arte pictoria insignit(um) A 1668 p(er) Geor(gium) Musnien(sem), pastore existente Johanne Arkosi.* (Sebestyén: A magyar rovásírás, 118. 1.)

Ez a följegyzés is közelebb visz a célunkhoz. Ott áll egymás mellett két név: *Musnai* és *Arkosi*. Egyik a festő, másik a pap. Ha egyforma jellegű nevek volnának, ha a festőnek is olyan családi neve volna a *Musnai*, mint a papnak az *Arkosi*, helyes és következetes latinsággal így kellene szólni: *per G. Musnai, pastore J. Arkosi.* Minthogy azonban a fölirat tudta, amit mi nem tudhatunk, hogy t. i. Musnainak csak afféle előneve lehetett a *Musnai*, nem *Musnainak*, hanem *Musniensisnek*, azaz *muzsnainak*, Muzsna községből valónak vagy származónak írta. Egyéb okok mellett ez is a mellett szól, hogy az a kérdéses négy betű *Musnai* másik nevét, az igazi családnevet rejti magában: *Jakó*-t vagy *Dakó*-t. A felirat helyes olvasása tehát:

(E)gy az Isten. Deut (eronomium) VI.  
*Georgius Musnai Jakó (vagy Dakó).*

Erős a hitünk, hogy ami ebben az olvasásban még csak vagy-lagos, a *Musnaiak*, *Jakók*, *Dakók* segítségével előbb-utóbb tisztázódik.

Ennyit az énlaki feliratról. De ha már benne vagyunk a rovás-

írás-betűzésben, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a *konstantinápolyi feliratnak* is van egy-két földerítésre váró rejtélye. Többek között lehetetlen elhinni, hogy Kedei Székely Tamás már 1515-ben olyan szép-szabatos magyarsággal tudott volna beszélni, mint valami lipótvárosi vagy szamosújvári bankfiu: „*Bilaji Barlabás két ősztendejik it valt*“. (Sebestyén: Id. m. 76. 1.) Itt a *kétő*-nek és *vált*-nak semmi értelme. Így javítjuk ki: *két ősztendejik it választ nem tön császár*. A *választ tenni* szokott szólás régen, az *ősztendő* re nézve pedig v. ö. Szék. Krón. 27. *ősztendő*-jét. Az első sor utolsóelőtti szava is nagyon vitatható. Sebestyén önkényesen rekonstruálja s ennek alapján előbb *váratták* nak, később *járatják* nak olvassa. A rekonstrukció fölösleges. Anélkül is világos értelmet ad, ha a szó második betűjelét jól megnézzük. A felső hurka *a* betű, a törzséből kinyuló, jobbra és kissé rézsútosan kinyuló kar nem lehet más, mint a *t* betű jele. Azért nehéz fölismereni, mert villájával rézsútosan lefelé fordult, jobbra. Olvasása tehát: *játszatták*, vagy *jádszatták*. Vitatható végre az utolsó sor *inet*-je is. Valószínű, hogy itt az *n* íráshiba *m* helyett, a *t* pedig inkább *szt*. Az olvasás tehát: *irtam eszt*, vagy: *irta en* (Olv. és értsd: *im, ime*) *eszt*. Az egész felirat tehát így kapna értelmet:

*Ezer öczáz tizenöt esztendőben irták eszt. László király öt kevetét játszatták itt. Bilaji Barlabás(nak) két ősztendejik it választ nem tön császár Keteji Székel Tamás irtan (olv. irtam) eszt Szelém (tö)rök császár itet (olv. itt tett) bé száz lóval (értsd: minket).*

Az újabban előkerült rovásírások közül a *bögözit én* is első tekintetre *Atya Isten*-nek olvastam, de már a *székelyderzsi* téglával sokkal keményebb dió. A *Magyar Nyelvben* (XXVIII. 226.) közölt megfejtés kétségkívül igen szellemes és ötletes de főleg az ötödik jele bizony-bizony igen bizonytalan. Lehet *derzsi*, lehet *zsidó*, sőt a bolognai emlék *ent* jele után lehet *szent*-nek is olvasni. Az *apapap*-hoz mindenik talál . . .

Pálffi Márton

## I R O D A L O M.

**Dr. Boross György:** Uj Theologia és Unitárizmus. A f. évben egy külsőleg igénytelennek látszó füzet került ki a nyomdából a fenti címen. Dr. Boross György unitárius püspök adta ki benne néhány korábban megjelent értekezését és tanulmányát. Hogy az író t mi vezette régi dolgozatainak egy csoportban való kiadására, arra megfelel a könyvecske előszavában. Kár volt régebb nem jöni vele ebben a formában, mert értékes és az unitárius irodalomban egy olyan hézagpótló mű, ami feltétlenül megérdemli, hogy foglalkozzék vele ugy az unitárius világ, mint az a világ, amelyik az unitárizmusban nem lát semmi értéket; sőt károsnak vallja azt.

Aki ezzel a könyvvel foglalkozik s azt ismét és újból tanulmányozza, ha unitárius: hitében megszilárdul s ha nem unitárius: megtanulhatja belőle nemcsak megismerni az unitárizmust, hanem meg is becsülni azt a szellemi (vallási) mozgalmat, amit ebben a szóban foglalhatunk csak össze: unitárizmus.

Éppen ezért tegye tanulmánya tárgyává ezt a könyvet minden unitárius, akár pap, akár világi legyen, mert aki bele tud mélyedni annak szellemébe s meg is tudja érteni azt: feltétlenül nyerni fog. Nyerni fog hitet, amit a tudomány nem gyöngít, hanem erősít és nyerni fog egyháza iránt szeretetet, ragaszkodást és oly megbecsülést, ami által érdemesnek fogja tartani nemcsak élni, hanem, — ha kell, — meg is halni érte.

Hosszadalmas volna a dolgozatokkal külön foglalkozni s ismertetésemnek ez nem is célja. Elégnek tartom reáirányítani a figyelmet és előre is biztosítani bárkit is afelől, hogy nem fogja megbánni a vele való foglalkozást. Elvezet ez a mű vissza az ősforráshoz és megjártja velünk a vallásos fejlődés minden fokozatát a babonás világszemlélettől fel egészen a tudományos